

University of Tehran

William Rowe's View on The Ontological Argument and the Fallacy of Begging the Question

Farah Ramin¹

1st Professor, Department of Islamic Philosophy and Theology, University of Qom, Qom, Iran
Email: firamin@qomgc.ir

Abstract

This paper has two objectives: first, to provide an explanation and analysis of Anselm and Plantinga's ontological argument based on the interpretation of William Rowe, a contemporary atheist, and second, to determine the place of the fallacy of "begging the question" in this argument. After presenting the criticisms of Anselm's interpretation of the argument, Rowe considers Plantinga's modal version to be the most convincing version of the argument and believes that previous interpretations, based on the principle that "existence in reality" is a superior property, are caught in a logical fallacy. Plantinga's interpretation is also based on the premise that God is "a possible being with maximum perfection," and this proposition is true only if God exists in the real world. In this research, using an analytical-critical method, I show that Anselm's interpretation and Plantinga's reconstruction of it are fallacious, and although Plantinga's modal interpretation has logical necessity, it does not prove the necessity of God's existence in the external world. This is because perfection in this argument is defined in a way that falls into the fallacy of "begging the question."

Keywords: Ontological Argument, Anselm, Plantinga, William Rowe, Fallacy of Begging the Question, Modal Interpretation, Perfection

Introduction

In this research, we aim to demonstrate analytically and critically that Anselm's account and the reconstruction of this account by Plantinga are fallacious. Although Plantinga's modal account has logical necessity, it does not prove the existence of God beyond, and the perfection defined in this argument is still susceptible to the fallacy of "begging the question." The focus of this article is on the question of whether the ontological arguments are fallacious.

Perhaps it is better to consider the ontological argument not as a single argument with different interpretations, but rather as a collection of arguments, each of which, based on the concept of God, attempts to prove the instantiation of this concept in the external reality. This paper pursues two objectives: firstly, to present an explanatory and analytical interpretation of the Anselm and Plantinga's ontological arguments based on the perspective of contemporary atheist William Rowe, and secondly, to determine the place of the fallacy of "begging the question" in these arguments. After raising criticisms against Anselm's interpretation in this argument, Plantinga's theistic account is considered the most convincing argument and believed to be free from logical fallacies. The author argues that

University of Tehran

previous interpretations, relying on the principle that "existence in reality" is a superior characteristic, fall into logical fallacies. Plantinga's argument is also based on the premise that God is "a possible being with maximal perfection," and this proposition is only true if God exists in the actual world.

Research Findings

William Rowe considers Plantinga's ontological argument as the best and most convincing account. However, his argument, like Anselm's argument, involves the fallacy of "begging the question." In this argument, God can be a possible being only if there exists an omnipotent, omniscient, and morally perfect being in every possible world. To know that God is a possible being, we must know in advance that a being with such qualities exists in the actual world; otherwise, Plantinga's introduced God would not exist. Evaluating Plantinga's ontological argument, we conclude that while this argument has a logically sound structure, the logical necessity does not necessitate the necessity of existence, and the argument within this modal account is fallacious as well; because the perfection, as defined in the argument, assumes perfection attributes for God from the beginning and makes God's existence a consequence of His activity. His activity, in turn, is contingent upon the supreme excellence, and this excellence is dependent on the existence of the pinnacle of perfection. It seems that Plantinga himself is aware of the weakness of his argument. He claims that this argument relies not on the truth of theism but on the reasonableness of accepting God. Plantinga, in his reformed epistemology, considers belief in God as fundamental beliefs that are independent of arguments.

Conclusion

This research has clearly revealed that ontological arguments, even in the modal interpretation of Plantinga, fall into the fallacy of "begging the question." Such flaws in this category of arguments withhold them from establishing a compelling proof and, consequently, ontological arguments do not serve as a convincing means to prove the existence of God and do not play a fundamental role in strengthening faiths.

References

- Anselm (1962) *Basic Writings*, trans: S. N. Deane, USA: open court Publishing Co.
- Descartes R, (2002). *Meditations on First Philosophy*, trans: Ahmad Ahmadi, Tehran: Samt Publishing (in Persian)
- Haeri Yazdi M (1968) *Researches of Theoretical Reason*, ; hrans: Tehran University Publishing. (in Persian)
- Halling R.J. (1991). *Western Philosophy: An Introduction*, trans; Abdul Hossein Azarang, Tehran: Kayhan publishing organization (in Persian)
- Hartshorne Ch. (1967) *What Did Anselm Discover?* in: *The Many-Faced Argument*, John Hick and Arthur C. McGill (eds), New York: Macmillan.

University of Tehran

Hick. J. (1991) Ontological Argument, In; *God in the Philosophy*, trans: Baha al-Din Khoramshahi, Tehran: Institute of Cultural Studies and Research. (in Persian)

Kashfi A, & Namavar Fh(2009). Axiomatic Method and Plantinga's Version of Ontological Argument, *Journal of Religious Thought of Shiraz University*, 33, 23-50 (in Persian), <https://doi.org/10.22099/JRTi2013A235>

Maarefi M, & Feyzbakhsh M. (2016) A New Recast of Gödel's Ontological Argument in Hájek's Language, *Philosophy of Religion Research*, 27, 183-203a (in Persian), <https://doi.org/10.30497/PRR2016i1851>

Naraghi Mw(2002) *The Collection of Thoughts and the Critique of Views (Jame al-Afkar wa Naqed al-Anzar)*, with the Revision of Majid Hadizade, Tehran: Hekmat Publishings (in Arabic)

Oppy G. (1995). *Ontological Arguments and Belief in God*, New York: Cambridge University Press

Plantinga A. (1968). *The Ontological Argument, From St. Anselm to Contemporary Philosophers*, London: Macmillan.

—. (1974a). *God, Freedom and Evil*, New York: Harper and Row Publisher, Inc.

—a(1974b) *The Nature of Necessity*, Oxford: Oxford University Press

Rowe W. Lj (2007), *Philosophy of Religion: An Introduction*, Canada: Wadsworth, Cengage learning

—. (2009), Alvin Plantinga on the Ontological Argument, *International Journal for Philosophy of Religion*, 65(2), 87-92.

—e(2010) Friendly Atheism Revisited, *International Journal for Philosophy of Religion*, 168, 7-13a

Cite this article: Ramin, Fy(4642) William Rowe's View on The Ontological Argument and the Fallacy of Begging the Question. *Philosophy and Kalam*, 56 (2), 355-373. (in Persian)

Publisher: University of Tehran Press.

© The Author(s)H

DOI: <https://doi.org/10.22059/jstp.2023.366229W23437>

Article Type: Research Paper

Received: 4-Oct-2023

Received in revised form: 11-Nov-2023

Accepted: 12-Dec-2023

Published online: 30-Mar-4642

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مغالطه «پنداشت پرسش» در برهان وجودی از منظر ویلیام رو

فرح رامین^۱

۱. استاد، گروه فلسفه و کلام اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه قم، قم، ایران. رایانامه: f.ramin@qom.ac.ir

چکیده

مقاله حاضر دو هدف را پی می‌گیرد: نخست ارائه تبیین و تحلیلی از برهان وجودی آنسلم و پلانتینگا بر اساس تقریر «ویلیام رو» -خدانا باور معاصر- و دوم تعیین جایگاه مغالطه «پنداشت پرسش» در این استدلال. «رو» پس از طرح نقدهایی که بر تقریر آنسلمی این استدلال وارد شده است، قرائت موجهاتی پلانتینگا را قانع‌کننده‌ترین روایت برهان می‌داند و معتقد است که تقریرهای پیشین با تکیه بر این اصل که «وجود در واقعیت» ویژگی برتری‌بخش است، گرفتار مغالطه منطقی هستند. تقریر پلانتینگا نیز بر این مقدمه که خدا «وجودی ممکن با حداکثر کمال است»، استوار است و این گزاره تنها در صورتی صادق است که خدا در جهان واقعی، وجود داشته باشد. در این پژوهش، با روشی تحلیلی-انتقادی نشان می‌دهم روایت آنسلمی و بازسازی این روایت از طریق پلانتینگا مغالطه آمیز است و روایت موجهاتی پلانتینگا نیز گرچه دارای ضرورت منطقی است؛ اما ضرورت وجود خداوند در خارج را اثبات نمی‌نماید؛ زیرا کمال در این برهان به گونه‌ای تعریف شده که به مغالطه «پنداشت پرسش» دچار است.

کلیدواژه‌ها: آنسلم، برهان وجودی، پلانتینگا، مغالطه پنداشت پرسش، ویلیام رو.

استناد: رامین، فرح (۲۰۲۰). مغالطه «پنداشت پرسش» در برهان وجودی از منظر ویلیام رو. فلسفه و کلام اسلامی، ۵۶ (۲)، ۳۷۳-۳۵۵.

نوع مقاله: علمی-پژوهشی

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۱۲

© نویسندگان

بازنگری: ۱۴۰۲/۰۸/۲۰

DOI: <https://doi.org/10.22059/jstp.2023.366229.523437>

پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۲۱

انتشار: ۴۰۲۰/۱۲/۲۰

مقدمه

بی‌شک، برهان وجودی، یکی از جالب‌ترین براهین سنتی اثبات وجود خدا در غرب است و شاید بهتر باشد آن را نه یک برهان با تقریرهای متفاوت، بلکه مجموعه‌ای از براهین بپنداریم (Rowe, 2007: 37). اولین قرائت از برهان وجودی را آنسلم در فصل دوم تا چهارم از کتاب گفتگو با غیر^۱ ارائه کرد (Anselm, 1962: 47-190) و در آن تنها با تکیه بر مفهوم خدا به اثبات مصداق این مفهوم در خارج پرداخت. آنسلم در اثر پیشین خود، گفتگوی با خود^۲ تلاش کرده بود که از طریق براهین جهان‌شناختی، ماهیت خدا را تبیین کند و سپس در جستجوی برهان یگانه‌ای برآمد که بتواند به تنهایی وجود خدا را اثبات نماید (Rowe, 2007: 37).

در جهان غرب، برهان آنسلم موافقان و مخالفان مشهوری دارد. برخی موافقان سعی در ارائه روایت‌های جدیدی از این برهان داشته‌اند؛ مانند دکارت، اسپینوزا، لاینیتس، هگل و کارل بارت^۳. برخی فیلسوفان معاصر نیز مانند هارتس هورن^۴ ادعا کرده‌اند در آثار آنسلم صورت‌بندی جدیدی از استدلال وجودی یافته‌اند که مغفول مانده و از قرائت مشهور قانع‌کننده‌تر است. تفاوت عمده میان این دو استدلال، در نحوه تلقی از «وجود داشتن» است (Hartshorne, 1976: 321). بسیاری از مدافعان برهان نیز کارکرد آن را تنها تحکیم اعتقاد مؤمنان و نه هدایت خدانا‌باوران می‌دانند (هیگ، ۱۳۷۶: ۵۱-۵۰). دکارت آن را راهی برای شناخت بهتر خدا و نه اثبات وجود او معرفی می‌کند (پاپکین و استرول، ۱۳۵۶: ۲۴). متفکرانی چون پلانتینگا نیز از مقبولیت و عقلانیت این برهان و نه صدق آن، دفاع می‌کنند (Plantinga, 1968: 192). در میان مخالفان مشهور خدانا‌باور برهان وجودی، می‌توان از آکوئیناس و کانت نام برد و مخالفان خدانا‌باور نیز، اگرچه همواره از این برهان با احترام یاد می‌کنند و صورت‌بندی و تنسیق‌های دقیقی از آن ارائه می‌دهند، اما آن را مغالطه‌آمیز می‌دانند و برخی چون گراهام اوبی (Oppy, 1995: 54-64) و ویلیام لئونارد رو (Rowe, 2007: 37-52) نیز به شدت بر اعتبار این برهان تاخسته‌اند.

پیشینه پژوهش

با ورود کتاب‌های فلسفی غرب به سنت کلامی-فلسفی اسلامی، نقدها و نظرها پیرامون برهان وجودی رونق گرفت و در جهان اسلام متفکرانی چون محمدرضا الهی قمشه‌ای در حاشیه کتاب تمهید القواعد، تلاش کرده‌است که با تأمل در مفهوم وجود به اثبات مصداق اصیل آن بپردازد (ابن ترکه، ۱۳۶۰: ۶۰-۵۹). برخی مانند ابو‌حامد اصفهانی (از عرفای قرن هشتم هجری)، محمدمهدی نراقی

¹ Proslogion (Proslogium)

² Monologion (Monologium)

³ Karl Barth

⁴ Charles Hartshorne

(نراقی، ۱۴۲۳ق: ج ۱، ۸۴)، و محمدحسین غروی اصفهانی (غروی اصفهانی، بی تا: ۷۱) و نیز مهدی حائری یزدی (حائری یزدی، ۱۳۴۷: ۱۷۲-۱۷۶)، استدلال‌هایی را مطرح کرده‌اند که تا حدودی شبیه برهان وجودی آنسلم است. به نظر می‌رسد افرادی چون شیخ محمد حسین غروی اصفهانی، الهی قمشه‌ای و علامه محمد تقی جعفری (جعفری، ۱۳۶۲: ۱۹-۲۵) با تقریراتی شبیه به برهان آنسلم، برهان وجودی را تأیید یا تقویت نموده‌اند. منتقدان برهان وجودی، همواره انتقادات متعددی بر این استدلال داشته‌اند که مهم‌ترین آن‌ها، اشکال نقضی گونیلو در باب جزیره‌ای که شک در معدوم بودن آن وجود ندارد و یا «تصورپذیر نبودن خداوند»، «عدم تناقض در صورت سلب ذات و به تبع آن سلب ذاتیات» و «انکار وجود محمولی» است (جوادی آملی، ۱۳۷۵: ۱۹۹-۲۰۶). در این میان، برخی محققان اشکال اساسی برهان وجودی را خلط میان ذهن و عین و نه خلط حمل اولی ذاتی و شایع صناعی دانسته‌اند (واعظی، ۱۳۸۲: ۱۵۸).

در دهه‌های اخیر در ایران به تبع تفکر غربی، برهان وجودی در معرکه آراء متفاوت قرار داشته و کتاب‌ها و مقالات متعددی در این باب نگاشته شده‌است که می‌توان به برخی اشاره کرد: کتاب‌هایی چون برهان وجودی در فلسفه غرب و فلسفه اسلامی (علی افضلی، انتشارات حکمت و فلسفه)؛ کتاب برهان وجودی از آنسلم تا کانت (اصغر واعظی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی)؛ کتاب برهان وجودی بر مبنای حکمت متعالیه و عرفان (مرتضی پویان، بوستان کتاب). مقالات متعدد را می‌توان در چند گروه قرارداد و نمونه‌هایی برای آنها ذکر کرد: ۱. مقالاتی که برهان وجودی را با آراء برخی متفکران مسلمان مقایسه کرده و مورد ارزیابی و نقد قرار داده‌اند: «مقایسه برهان وجودی آنسلم و محقق اصفهانی» در نشریه پرتو خرد (یوسفی، ۱۳۹۵: ۹-۲۶)؛ «ارزیابی فلاسفه اسلامی از برهان وجودی» در کتاب ماه فلسفه (موسوی‌وند، ۱۳۸۸: ۱۵-۲۳)؛ «فارابی، نراقی و غروی، مبتکران برهان وجودی در حکمت اسلامی» در فصلنامه جاویدان خرد (افضلی، ۱۳۹۵: ۵-۲۸). ۲. مقالاتی که بر بررسی و ارزیابی آراء متفکران متقدم چون آنسلم، دکارت، کانت، لایبنیتس، اسپینوزا و هگل مبتنی هستند که به چند نمونه می‌توان اشاره کرد: «بررسی مقایسه‌ای اقتضانات الهیاتی برهان وجودی (تقریر هگل) و برهان صدیقین (تقریر صدر المتالیهین)» در نشریه عقل و دین (قطبی، دانش شهرکی و رامین، ۱۳۹۸: ۷۵-۹۸)؛ «گذار از براهین آنسلم و دکارت به تقریری دیگر از برهان مفهومی بر وجود خدا» در نشریه تاریخ فلسفه (دیوانی، ۱۳۹۶: ۳۸-۹)؛ «بررسی برهان وجودی آنسلم» در نشریه روش‌شناسی علوم انسانی (پارسانیا، ۱۳۷۹: ۶۸-۹۱). ۳. مقالاتی که بر استدلال موجهاتی و خوانش‌های مدرن برخی متفکران، چون مالکوم، هارتس هورن، گودل و به ویژه پلانتینگا تکیه دارند: «روش اصل موضوعی و روایت پلانتینگا از برهان آنسلم» در فصلنامه اندیشه دینی (کشفی و نام‌آور، ۱۳۸۸: ۲۳-۵۰)؛ «هایک و بازسازی برهان وجودی گودل» در نشریه پژوهشنامه فلسفه دین (معارفی و فیض‌بخش، ۲۰۳-۱۸۳: ۱۳۹۵)؛ «برهان وجودی پلانتینگا بر پایه منطق موجهات جدید» در نشریه آموزه‌های نوین کلامی (ظهیری، ۱۳۹۶: ۳۹-۵۴)، «امکان‌پذیری وجود خدا در برهان‌های وجودی مدرن» در

فصلنامه جستارهای فلسفه دین (آیت‌اللهی و فریدونی، ۱۳۹۲: ۱-۱۸). ۴. مقالاتی نیز که به سیر تطور این برهان در غرب و تفکر اسلامی پرداخته‌اند: «برهان وجودی در الهیات فلسفی غرب و اسلام» در نشریه آموزه‌های فلسفه اسلامی (عباسی، ۱۳۸۹: ۱۵۷-۱۸۰).

در میان حجم گسترده مقالات در باب برهان وجودی، به دیدگاه‌های خداناباوران معاصر، کمتر توجه شده‌است. با استقصائی که انجام شد، تنها دو مقاله در باب آراء گراهام آپی-فیلسوف خداناباور استرالیایی-یافت شد: «بررسی براهین وجودی از منظر گراهام آپی» در نشریه نقد و نظر (رامین و محمدزمانی، ۱۳۹۹: ۹۱-۱۱۵) و «برهان وجودی آنسلم (بر اساس تقریر گراهام آپی) و مقایسه آن با برهان صدیقین ابن‌سینا» در نشریه نقد و نظر (رامین، ۱۳۹۹: ۱۰۶-۱۳۶). آنچه این پژوهش را از سایر مقالات و کتبی که به زبان فارسی نگاشته شده، ممتاز می‌سازد، پرداختن به اشکال مغالطه مصادره به مطلوب یا «پنداشت پرسش» است که ویلیام رو فیلسوف خداناباور معاصر تحلیلی بر تقریر آنسلمی و روایت پلانتینگا از برهان وجودی مطرح می‌کند. رو بعد از نقد برهان آنسلم، به سراغ بازسازی استدلال آنسلمی و روایت موجهاتی از طرف پلانتینگا رفته که بر ایده جهان‌های ممکن و منطق موجهات استوار است و هر دو برهان وجودی و یا به بیان دیگر، هر دو قرائت از برهان وجودی را مبتلی به مغالطه «پنداشت پرسش» می‌داند. این پژوهش، با روشی توصیفی-تحلیلی، آراء ویلیام رو و قرائت وی از برهان آنسلم و پلانتینگا در باب برهان وجودی را تبیین خواهد کرد. در این راستا، ابتدا برخی مفاهیم اساسی این استدلال را با تکیه بر آثار ویلیام رو، واکاوی می‌کنیم و سپس به ارزیابی و نقد می‌پردازیم. به نظر می‌رسد که ادعای رو مبنی بر وجود مغالطه مصادره به مطلوب در برهان وجودی، حتی در قرائت موجهاتی پلانتینگا، قابل پذیرش است.

مفهوم خدا

آنسلم خدا را به «موجودی که بزرگ‌تر از او قابل تصور نیست» تعریف می‌کند. اگرچه وی غالباً از تعبیر «بزرگ‌تر» بهره می‌جوید، اما مرادش از «بزرگ‌تر» همان کامل‌تر است (هیگ، ۱۳۷۰: ۴۳). آنسلم تصریح دارد که مرادش از بزرگی، بزرگی جسمانی نیست، بلکه منظور «بهتر» یا «بازرزش‌تر» و «عالی‌تر» است (Rowe, 2007; 40). خداوند به عنوان برترین، کامل‌ترین و عالی‌ترین موجود، مفهومی است که از عبارت «الله اکبر» نیز مستفاد است؛ زیرا بدین معناست که خداوند برتر از آن است که به وصف درآید و در نتیجه از هر امری که بتوان تصور کرد کامل‌تر بوده و کامل‌تر از او نمی‌توان فرض کرد. چنین تصویری از خداوند ره‌آورد انبیاء الهی است و از طریق تورات و انجیل در میان متکلمان یهودی و مسیحی نیز رواج یافته‌است (جوادی آملی، ۱۳۷۵: ۱۹۱).

آنسلم در کتاب گفتگوی با خود درصدد است که اثبات کند که در میان موجودات، موجودی هست که کامل‌ترین است؛ اما در کتاب گفتگوی با دیگری، در پی اثبات آن است که در میان موجودات، موجودی هست که نه تنها کامل‌ترین موجود است؛ بلکه چنان است که هیچ موجودی برتر از او قابل

تصور نیست. ویلیام رو با پیروی از پلانتینگا در تعریف خداوند به جای واژه «قابل تصور»^۵ از واژه «ممکن»^۶ استفاده می‌کند (Rowe, 2009: 90; Plantinga, 1974a: 198-202; Rowe, 2007: 40) و مفهوم خدا این‌گونه تعریف می‌شود: «موجودی که چیزی برتر از آن ممکن نیست» یا «برترین موجود ممکن». جایگزینی واژه «امکان» به جای «قابل تصور» بدین دلیل است که فهم برهان آنسلم آسان‌تر خواهد شد (Rowe, 2007: 40) و از طرفی واژه «قابل تصور» می‌تواند بار معنایی روان‌شناختی داشته باشد (Rowe, 2007: 52). عبارت «برترین موجود ممکن» بیان می‌دارد که اگر موجود خاصی را خدا می‌پنداریم، هیچ موجود ممکنی نمی‌تواند کامل‌تر از او باشد و یا برعکس، اگر موجود خاصی چنان است که وجود موجودی برتر از او ممکن است، آن موجود دیگر خدا نیست. باید توجه داشت که اصطلاح «ممکن» در این تعریف، در معنای «امکان عام» که با ضرورت وجود قابل جمع است به کار می‌رود. ویلیام رو به این امر تصریح دارد که «کامل‌ترین موجود ممکن»، موجودی است که وجودش در خارج ممتنع نیست (Rowe, 2007: 38; Rowe, 2009: 88). یادآوری می‌شود که در منطق اسلامی می‌توان خداوند را موجود ممکن دانست؛ بدین معنا که وجودش ممتنع نیست و امکان عام که سلب ضرورت از جانب مخالف قضیه است، در گزاره‌های مثبت، می‌تواند با امکان خاص (سلب ضرورت از جانب موافق و مخالف قضیه) و یا ضرورت جمع گردد (ترابی، ۱۳۷۴: ۶۶). ویلیام رو بیان می‌کند که می‌توان فهرستی از اشیائی را تهیه کرد که برخی دارای وجود هستند و برخی فاقد وجود. در این فهرست، از نظر منطقی اشیاء سه حالت می‌یابند:

۱. اشیائی که فاقد وجودند؛ اما می‌توانند موجود گردند و یا موجودند ولی می‌توانند فاقد وجود گردند؛ مانند سگ‌ها (امکان خاص).
  ۲. اشیائی که موجودند و محال است که فاقد وجود گردند (واجب یا ضروری الوجود).
  ۳. اشیائی که فاقد وجودند و محال است که موجود گردند؛ مانند دایره چهارگوش (ممتنع الوجود). روشن است که حالت اول و دوم با حالت سوم قابل جمع نیست. بنابراین امور ممکن (امکان عام)، غیر از امور محال هستند؛ زیرا امور یا ممکن هستند یا واجب. اگر اموری که وجودشان واجب است، وجود داشته باشند، پس همه ممکن‌ها محتمل الوقوع خواهند بود و همه محتمل الوقوع‌ها ممکن. البته اگر موجودی واجب باشد، او ممکن است که محتمل الوقوع نیست (Rowe, 2007: 38).
- با عنایت به مطالبی که بیان شد، اینک می‌توان برخی از نکات مهم برهان وجودی آنسلم را تبیین کرد: وی بین وجود ذهنی و وجود عینی تمایز قائل است. از نظر او وجود عینی همان «وجود در خارج» یا «وجود در واقعیت» است و مرادش از وجود ذهنی آن چیزی است که هنگام اندیشیدن درباره یک شیء به ذهن می‌آید که می‌تواند وجود عینی داشته باشد یا نداشته باشد. اما اگر کسی ادعا کند که چیزی در خارج وجود ندارد، آن چیز در ذهن او وجود داشته که توانسته است آن را انکار کند. بنابراین

⁵ conceivable

⁶ possible

می‌توان دریافت که چرا آنسلم اصرار می‌ورزد که هرکس نام خدا را می‌شنود، حتماً تصویری از او در ذهن دارد؛ حتی فردی که وجود او را انکار می‌کند، باز هم تصویری از خدا دارد. البته وی می‌پذیرد که شاید کسی عبارت «خداوند وجود ندارد» را بدون این که در ذهنش مفهومی از کلمه خدا داشته باشد، به کار برد؛ اما وقتی فردی مفهوم کلمه‌ای را که به کار می‌برد، درک می‌کند، اما وجود آن چیز را انکار می‌کند، باید مفهومی از آن در ذهن داشته باشد (Rowe, 2007: 52).

ویلیام رو در بررسی برهان وجودی در اکثر آثارش، تصریح دارد که مرادش از واژه خدا، خدای ادیان توحیدی در سه دین بزرگ تمدن غرب، یعنی یهود، مسیحیت و اسلام است. موجودی که خیر و متعالی، آفریننده، اما متمایز و مستقل از جهان، قادر مطلق، عالم مطلق، سرمدی و قائم به ذات است. مهم‌ترین صفت در قلمرو برهان وجودی، قائم به ذات بودن خداوند است. مراد او از قائم به ذات، موجودی است که وجودش از خودش می‌باشد و توسط چیز دیگری اعطاء نمی‌شود و یا وجودش از عدم نیست؛ زیرا در غیر این صورت یا وجودش نیازمند به غیر است، در این حالت، دیگر موجود متعالی نخواهد بود و یا اگر علت وجودی او، موجودی معدوم باشد، نمی‌تواند وجود داشته باشد، برای این که هیچ علتی نیست تا وجود او را بر عدمش ترجیح دهد. اعتقاد اساسی آنسلم آن است که هرچه وجود دارد باید تبیین وجودی داشته باشد. باید چیزی باشد که وجودش بر عدمش ترجیح داشته باشد و این ترجیح دهنده یا امری غیر خداوند است که مستلزم نیازمندی است و یا ذات خداوند است. انکار این اصل، یعنی پذیرفتن وجود چیزی غیر معقول، بوج و کاملاً غیر منطقی (Rowe, 2007: 6-17).

مغالطه «پنداشت پرسش»^۷

در منطوق مغالطه‌ای را «پنداشت پرسش» یا «مصادره به مطلوب» می‌گویند که در استدلالی که اقامه شده است، صحت نتیجه در مقدمات پیش فرض گرفته شود. به بیان ویلیام رو، در برهان، آن امری را که باید اثبات شود، مسلم فرض کنند (Rowe, 2007: 51). این مغالطه را در این مثال آشکار می‌توان تشخیص داد: «سگ من بهترین سگ است؛ زیرا او بهترین است». بنابراین، مغالطه «پنداشت پرسش» زمانی رخ می‌دهد که مقدمات برهان، صدق نتیجه را فرض می‌کند؛ به جای آن که آن را اثبات نماید. این مغالطه گاهی از طریق کلمات و عبارات رخ می‌دهد، یعنی نتیجه و مطلوب با عبارت‌پردازی به صورتی به ظاهر متفاوت بیان می‌شود و آن را به عنوان دلیل بر مدعای خود جلوه می‌دهند و گاه از یک حکم استقرائی ناقص برای اثبات یک مورد جزئی استفاده می‌گردد. نوع سوم از این مغالطه نیز گاه رخ می‌دهد که برای اثبات مطلوب، ادعای صادقی را که از مدعای اول عام‌تر است، به عنوان دلیل ذکر می‌کنیم و اثبات نمی‌کنیم که نتیجه یکی از مصادیق ادعای دوم است. یعنی در واقع، قیاس شکل اول تشکیل می‌شود که صحت صغرای آن مفروض تلقی می‌شود، در حالی که واقعاً این چنین نیست (خندان، ۱۳۸۹: ۲۶۴-۲۶۵). گاه مغالطه مصادره به مطلوب در یک استدلال،

⁷ begging the question

به جهت آن است که مقدمه‌ای که صدق آن تردیدآمیز است (مقدمه اول) و هدف اصلی اقامه برهان است، برای اثبات مطلوب استفاده می‌شود. البته اگر این مقدمه کاملاً صادق باشد و صدقش از طریق دیگری اثبات گردد، استنتاج صحیح است؛ بدون آن که مغالطه‌ای رخ داده باشد. مراد ویلیام رو از وقوع مغالطه «پنداشت پرسش» در برهان وجودی، همین نوع از استدلال مغالطی است.

مغالطه «پنداشت پرسش» در روایت آنسلمی برهان وجودی

با فرض آن که «کامل‌ترین موجود ممکن» را خدا بنامیم. صورت‌بندی استدلال آنسلم این‌گونه است:

۴. خدا در ذهن وجود دارد (بی‌تردید منکران خدا می‌توانند این مفهوم را در ذهن تصور کنند)

۵. خدا می‌تواند در خارج از ذهن وجود داشته باشد (برخلاف دایره چهارگوش)

۶. اگر چیزی فقط در ذهن موجود باشد و بتواند در خارج از ذهن نیز وجود داشته باشد، پس

می‌تواند برتر از آن باشد که تنها در ذهن است (Rowe, 2009: 87-88; Rowe, 2007: 41).

اگر خدا «کامل‌ترین موجود ممکن» است و اگر وجودش در خارج از نظر منطقی امکان دارد، پس نه تنها در خارج وجود دارد و بالفعل موجود است؛ بلکه ضرورتاً باید در خارج باشد و او یک وجود ضروری است و محال است که موجود نباشد و اگر در خارج وجود نداشته باشد، یک موجود ممتنع است و محال است که وجود داشته باشد. در حالی که وجودش از نظر منطقی ممکن و «برترین موجود ممکن» قابل تصور است. در حقیقت، با فرض این که «وجود در واقعیت» یک ویژگی برتری‌بخش و سازنده کمال است، اگر خدا معدوم باشد، موجودی که در خارج وجود دارد، از او برتر خواهد بود (برهان خلف)؛ زیرا موجودی که تحقق خارجی دارد، برتر از موجودی است که تنها در ذهن و فاهمه است. بنابراین، تنها موجود ممکن که می‌تواند مفهوم آنسلمی از خدا را تحقق بخشد، موجودی است که بالفعل در خارج موجود است. این برهان به شگفتی اثبات می‌نماید خدای قادر مطلق، عالم مطلق و خیر محض در خارج وجود دارد؛ زیرا چنین موجودی کامل‌ترین است و دارای حداکثر حُسن می‌باشد. باید دقت کرد که مراد آنسلم این نیست که وجود داشتن امور برای ما بهتر از وجود نداشتن آن‌ها است. چنین برداشتی آشکارا باطل است؛ زیرا بسیاری از امور هستند که عدمشان برای ما بهتر است مانند بیماری سرطان. منظور وی آن است که برای خود شی بهتر است که «موجود در خارج» باشد تا این که تنها مفهومی در ذهن تصور شود (پترسون و دیگران، ۱۳۷۶: ۱۳۸).

ویلیام رو معتقد است این تقریر برهان وجودی، از نظر معرفت‌شناسی، دچار مغالطه است و با کمی دقت مغالطه مصادره به مطلوب در آن آشکار است؛ زیرا برای این که علم پیدا کنیم «کامل‌ترین موجود ممکن» در واقع یک موجود ممکن است، باید بپذیریم که در بین موجوداتی که بالفعل در خارج وجود دارند، موجودی وجود دارد که از آن کامل‌تر نه تنها وجود ندارد، بلکه وجودی ممتنع دارد و این همان نکته‌ای است که آنسلم از ابتدا قصد داشت آن را اثبات کند و مطلوب استدلال وی بود. رو به درستی تذکر می‌دهد که اگر گزاره‌ای (A) مستلزم گزاره دیگری (B) باشد، بدین معنا نیست که فرد نمی‌تواند

A را بپذیرد، بدون آن که به B علم داشته باشد. به طور مثال، کودکی که در حال یادگیری ریاضی است، ممکن است به بزرگتر بودن عدد ۳ نسبت به ۲ علم داشته باشد بدون آن که بداند $۱ + (۶-۷) > ۲ + (۵-۴)$ است. هرچند این عبارت دقیقاً همان عبارت $۲ > ۳$ است. شخص عاقلی که از پیش نمی‌داند که آیا خدا وجود دارد یا خیر، می‌فهمد که خدای آنسلم نمی‌تواند یک موجود ممکن باشد، مگر این که در خارج محقق باشد. اما می‌تواند ادعا کند که من مفهوم خدا را می‌فهمم و به آن علم دارم، اما نمی‌دانم که آیا واقعاً در خارج وجود دارد (Rowe, 2009: 88).

رو تصریح دارد که مغالطه «پنداشت پرسش» در این استدلال، ناشی از آن است که «وجود در واقعیت» را یک وصف برتری‌بخش پنداشتیم. برتری‌بخشی صفت وجود، بدین معناست که هر چیزی که وجود ندارد؛ اما وجود داشتنش ممکن است، اگر وجود می‌داشت، برتر از آنی می‌شد که اینک هست. بنابراین اگر پدیده‌ای تنها در ذهن باشد، اما امکان وجود داشتن در خارج را داشته باشد، امکان دارد که برتر از آن باشد که اکنون هست (Rowe, 2007: 40). اما رو «وجود در خارج» را برتری‌بخش نمی‌داند و استدلال می‌کند که اگر فردی در وجود یا عدم وجود خدا شک داشته باشد، این دو گزاره را با یکدیگر نمی‌تواند بپذیرد:

۱. «وجود در خارج» سازنده یک ویژگی برتری‌بخشی است.

۲. خدا کامل‌ترین و برترین موجود ممکن است.

پذیرش این دو گزاره با یکدیگر، منطقاً مستلزم آن است که فرد گزاره سومی را نیز بپذیرد:

۳. خدا در جهان خارج وجود دارد.

در حالی که این فرد در بدو امر، شک در وجود خدا داشت. از این رو، ویلیام رو بیان می‌دارد که حتی اگر من مفهوم آنسلمی از خدا (کامل‌ترین موجود ممکن) را بپذیرم؛ اما اصل اساسی و غیرمتمعارف آنسلم که وجود، فی نفسه یک ویژگی برتری‌بخشی است را انکار می‌کنم. اگرچه صفاتی مانند عالم مطلق، قادر مطلق و خیرخواه محض، ویژگی‌های برتری‌بخشی هستند؛ اما «وجود در خارج» این چنین نیست. پذیرش این اصل مستلزم آن است که برای هر موجود ممکن X، اگر X موجود نباشد، X موجودی کامل‌تر خواهد بود، اگر وجود می‌داشت (Rowe, 2010: 11; Rowe, 2009: 91).

با فرض این که «وجود در واقعیت» یک ویژگی سازنده کمال باشد، اشکال دیگری نیز بر برهان وجودی وارد است: فرض کنید موجودی با توانایی مطلق، دانایی مطلق و شر محض است و فرض کنید که چنین موجودی نیز ممکن است (امکان عام). از آنجا که ما می‌دانیم موجودات شر وجود دارند، دلیل قانع‌کننده‌ای نداریم که فرض کنیم وجود یک موجود دانا و توانای مطلق و خیر محض از وجود یک موجود دانا و توانای مطلق و شر محض، وجودی قابل‌تصورتر یا بگوئیم دارای امکان بیش‌تری است. اگر «وجود در واقعیت» یک ویژگی سازنده کمال است، در آن صورت، هم موجود شریر محض و هم موجود خیرخواه محض که هر دو دانا و توانای مطلق هستند، اگر در خارج موجود باشند، موجودات کامل‌تری خواهند بود و هیچ یک دیگری را نمی‌تواند نابود کند. در جهان طبیعی خیر و شر

با هم وجود دارد. شاید خدا ترجیح داده است که جهان کاملاً خیر بیافریند، ولی شیطان مایل بوده است جهانی کاملاً شر خلق کند و چون هیچ یک نمی توانستند دنیایی را که دیگری ایجاد کرده است، نابود کنند، احتمال دارد که با یکدیگر در ایجاد جهانی که هم خیر و هم شر داشته باشد، توافق کرده باشند (Rowe, 2010: 11).

مغالطه «پنداشت پرسش» در استدلال بازسازی شده پلانتینگا

پلانتینگا در کتاب ماهیت ضرورت، فصلی کامل را به خدا و ضرورت اختصاص داده و به برهان وجودی می پردازد. تقریر او از برهان آنسلم دقت و روشنی بیش تری دارد. با فرض آن که «کامل ترین موجود ممکن» را خدا بنامیم، استدلال این گونه صورت بندی می شود:

۱. خدا در فاهمه و نه در خارج وجود دارد (فرض کنید که خدا صرفاً وجود ذهنی دارد)؛
  ۲. وجود در خارج، برتر و کامل تر از وجود در فاهمه به تنهایی است؛
  ۳. این که خدا در خارج وجود داشته باشد، امکان دارد؛
  ۴. اگر خدایی که در خارج وجود داشته باشد، برتر از خدایی است که تنها در ذهن است (منتج از مقدمه ۱ و ۲)؛
  ۵. امکان دارد که موجودی برتر از خدایی که هست وجود داشته باشد؛
  ۶. امکان دارد که موجودی وجود داشته باشد که از موجودی که برتر از آن ممکن نیست، برتر باشد (منتج از مقدمه ۵ و تعریف آنسلمی از خدا)؛
- اما یقیناً
۷. این گزاره که ممکن است، موجودی وجود داشته باشد که از موجودی که برتر از آن ممکن نیست، برتر باشد، کاذب است؛
- بنابراین
۸. اگر خدا در ذهن وجود دارد، باید در خارج نیز وجود داشته باشد، بدیهی است که خدا در ذهن وجود دارد، آن گونه که حتی احمق نیز تصدیق خواهد کرد، پس در واقعیت نیز وجود دارد (Plantinga, 1974b: 198-199).

ویلیام رو معتقد است که اگر به دقت تقریر پلانتینگا را مورد بررسی قرار دهیم، این تقریر نیز مبتلی به مغالطه «پنداشت پرسش» است و مقدمه سوم استدلال جایی است که از نظر معرفت شناسی، در آن از روشی مغالطه آمیز استفاده شده است، مقدمه سوم تمام آن چه را که از ما خواسته است، آن است که بپذیریم وجود خدا در خارج منطقاً محال نیست و اگر «وجود در واقعیت»، ویژگی برتری بخش است، کامل ترین موجود ممکن، موجود ممکن خواهد بود، تنها اگر او واقعاً در خارج وجود داشته باشد. بنابراین در همین تقریر نیز پذیرش این که «وجود در واقعیت» سازنده کمال است، منجر به وقوع مغالطه

می‌گردد و با عدم پذیرش این اصل نیز استدلال آنسلم فرو می‌ریزد؛ زیرا قادر به اثبات وجود عینی خداوند نخواهد بود.

مغالطه «پنداشت پرسشی» در روایت موجهاتی پلانتینگا

پلانتینگا در کتاب خدا، آزادی و شر، سعی می‌کند تقریری از برهان وجودی ارائه دهد تا استدلالی معتبر بر وجود خدا فراهم آورد. او از ایده جهان‌های ممکن در منطق موجهات بهره می‌جوید و درصدد است از معقولیت این استدلال دفاع نماید. ویلیام رو معتقد است که به نظر می‌رسد هیچ تقریری از برهان وجودی به دقت، گستردگی، قوت و روشنی روایت موجهاتی پلانتینگا نباشد (Rowe, 2009: 88). پلانتینگا یادآور می‌شود که می‌توان از این فرض که «وجود ضروری، کمال است» صرف‌نظر کرد؛ بدین نحو که استدلال کنیم موجودی با «حداکثر بزرگی»^۸ وجود دارد. در هر جهان خاص یک موجود تنها به شرطی واجد «حداکثر بزرگی» است که آن موجود در هر جهانی دارای «حداکثر فضیلت»^۹ باشد و حداکثر فضیلت، متضمن علم مطلق، قدرت مطلق و خیر محض است. بنابراین، اگر وجود خدا ممکن است (یا اگر «حداکثر بزرگی» بتواند مصداق بیابد)، در آن صورت خداوند بالضروره وجود دارد (Plantinga, 1974a: 108). می‌توان استدلال او را چنین صورت‌بندی کرد:

۱. ممکن است که موجودی که دارای «حد اعلاء کمال» است، وجود داشته باشد.
۲. موجود ممکنی وجود دارد که در جهانی مانند W حد اعلائی کمال را دارا است.
۳. یک موجود «حداکثر کمال» را در یک جهان مفروض دارد، تنها اگر «حد اعلائی کمال» را در هر جهانی داشته باشد.
۴. یک موجود «حد اعلائی کمال» را در یک جهان مفروض دارد، تنها اگر دارای «حد اعلائی فضیلت» در آن جهان باشد.

نتیجه آن است که خدایی که حد اعلائی فضیلت است، نه تنها امکان وجود دارد، بلکه ضرورتاً در خارج تحقق یافته است. همان‌گونه که بیان شد، این روایت برهان وجودی از این که «وجود ضروری، کمال است» و یا به تعبیری دیگر، وجود ویژگی برتری‌بخش است، بی‌نیاز است، مقدمه‌ای که در تقریر آنسلمی از برهان، موجب مغالطه مصادره به مطلوب شده بود. اما چرا به این مقدمه نیاز ندارد؟ زیرا آشکار است که یک موجود، نمی‌تواند در یک جهان مفروض، قادر مطلق، عالم مطلق و دارای کمال اخلاقی باشد، مگر این که در آن جهان موجود باشد. به بیان دیگر: موجودی که کمال مطلق است، بالفعل وجود دارد و نیاز نیست که فرض کنیم «وجود در واقعیت» برای او بالاترین کمال است. چون چیزی که منطقاً و ذهناً صادق است، بایستی در جهان خارج و واقعی نیز صادق باشد (هالینگ، ۱۳۷۰: ۱۲۵).

⁸ maximal greatness

⁹ maximal excellence

ویلیام رو معتقد است با وجود آن که روایت موجهاتی برهان وجودی، متقاعدکننده‌تر و قابل فهم‌تر است، اما باز هم مبتلی به مغالطه «پنداشت پرسش» است. وی بیان می‌دارد که حتی اگر بپذیریم که خدا «موجودی دارای حداکثر کمال» است، مقدمه سوم و چهارم استدلال پلانتینگا بیان می‌کند که خدا موجود ممکن است، تنها اگر یک موجود قادر مطلق، عالم مطلق و خیر محض، در هر جهان ممکن موجود باشد. سؤال این است که چگونه باید علم پیدا کنیم که خدا، یک موجود ممکن است؟ به نظر می‌رسد برای رسیدن به چنین علمی، حداقل باید از پیش بدانیم که موجودی که عالم مطلق، قادر مطلق و خیر محض است در یک جهان واقعی^{۱۰} وجود دارد. زیرا با فرض این که جهان‌های ممکن دیگر را کنار بگذاریم، اگر چنین موجودی در یک جهان ممکن که واقعی است، وجود نداشته باشد، او خدایی نیست که پلانتینگا معرفی کرده است؛ یعنی موجود دارای حداکثر کمال. به بیان دیگر، اگر خدا در یک جهان ممکن که واقعی است موجود نباشد، او موجودی ممتنع خواهد بود. بنابراین، برای آن که بدانیم خدای پلانتینگا یک موجود ممکن است، باید همان چیزی را که آنسلم تلاش می‌کرد تا اثبات کند را از پیش بدانیم؛ یعنی باید بپذیریم که در بین موجوداتی که بالفعل و واقعاً وجود دارند، موجودی است که از آن کامل‌تر نه تنها وجود ندارد؛ بلکه وجود چنین موجودی ممتنع است (Rowe, 2009: 89). لازم به ذکر است که جهان ممکن اعم از جهان ذهن و جهان واقعی است و لازمه واقعی بودن یک موجود در جهان واقعی، فعلیت آن موجود در آن جهان است.

ویلیام رو در آخرین مقاله خود در سال ۲۰۱۰ بدون ذکر مغالطه «پنداشت پرسش»، در استدلال موجهاتی پلانتینگا، براساس همین روایت، بر خدا ناباوری استدلال می‌کند و می‌گوید براساس برهان پلانتینگا اگر خدای دانای مطلق، توانای مطلق و خیر محض در یک جهان ممکن (اعم از ذهن یا خارج) وجود داشته باشد، باید در هر جهان ممکن نیز وجود داشته باشد؛ اما به گمان من موجودی به نام خدا (کامل‌ترین موجود ممکن) در جهان واقعی وجود ندارد و اگر در یک جهان خاص وجود ندارد، بنابراین، خدا در هیچ جهان ممکن وجود نخواهد داشت. او با استناد به شواهد کثیر از شریبی وجه یا گزاف، معتقد است که خدای ادیان توحیدی، وجود ندارد (Rowe, 2010: 7-13).

ارزیابی مغالطه «پنداشت پرسش» در روایت آنسلمی

از نظر آنسلم «وجود در واقعیت» یک ویژگی برتری‌بخش است و شرط لازم «کامل‌ترین موجود ممکن» آن است که از وجود خارجی برخوردار باشد. مدعای آنسلم این است که آن‌چه دارای همه کمالات (از جمله وجود خارج از ذهن) است، ضرورتاً در خارج از ذهن وجود دارد. این مقدمه اصلی و کلیدی برهان وجودی را که ویلیام رو «اصل حقیقت هر چیز» می‌نامد (Rowe, 2007: 41)، می‌توان در قالب یک قیاس استثنایی صورت‌بندی کرد (فرض کنید خدا را x بنامیم):

۱. اگر x در خارج از ذهن موجود نباشد، آن‌گاه x ، x نیست؛

¹⁰ actual

۲. لکن x, x است؛

۳. بنابراین x در خارج از ذهن موجود است (یوسفیان، ۱۳۹۱: ۶۳).

اگر در این استدلال، مقصود حمل اولی ذاتی باشد، مغالطه مصادره به مطلوب، برطرف خواهد شد؛ اما مشکل این است که دیگر وجود خارجی خدا اثبات نمی‌شود. دقیقاً مانند «جزئی، جزئی است» که اگر حمل اولی باشد «جزئی، جز جزئی نتواند بود» و از طرفی مقدمه اول کاذب خواهد شد؛ زیرا خواه خدا در خارج از ذهن موجود باشد و خواه نباشد، خدا، به حمل اولی خدا خواهد بود. و اگر در این استدلال، مقصود حمل شایع صناعی باشد، در این صورت گزاره «خدا، خدا است» (مقدمه دوم) نه تنها بدیهی نیست، بلکه مطلوبی است که باید آن را اثبات کنیم و به مغالطه «پنداشت پرسش» مبتلی می‌شویم؛ زیرا خدا بر طبق تعریف، «کامل‌ترین موجود ممکن» است و لازمه این که خداوند، حد اعلای کمال باشد، فعلیت وجود او در خارج است و قرار است همین را نیز در نتیجه اثبات کنیم؛ یعنی اثبات این که کامل‌ترین موجود ممکن ضرورتاً در خارج وجود دارد.

اشکال را می‌توان از طریق قضایای تحلیلی و ترکیبی کانت نیز تبیین کرد: اگر قضیه «کامل‌ترین موجود ممکن، وجود دارد»، تحلیلی باشد، یا به بیان دیگر، اصل «وجود در واقعیت» در مفهوم خدا اخذ شود، در این صورت، وجود عینی خدا از پیش در مقدمه، مفروض انگاشته شده و استدلال نه تنها مبتلی به مغالطه «پنداشت پرسش» است، بلکه توان اثبات وجود خداوند در خارج را ندارد، چون قضیه تحلیلی است و اگر «وجود در واقعیت»، در مفهوم خدا اخذ نشده باشد و گزاره ترکیبی باشد، در این صورت برهان خلف مفروض اقامه شده در برهان وجودی صحیح نخواهد بود، زیرا نقیض نتیجه، یعنی گزاره «کامل‌ترین موجود ممکن، در خارج فعلیت ندارد»، خود شکن و خود متناقض نخواهد بود. دکارت معتقد است که تحلیلی بودن قضایایی چون «کامل‌ترین موجود ممکن، وجود دارد»، با انکار وجود خدا در خارج، سازگار نیست؛ زیرا تصور خدایی (کامل‌ترین موجود ممکن) که فاقد وجود (وجود به عنوان وصف برتری بخش) است، همان قدر مطرود ذهن است که بخواهیم کوهی را بدون دره تصور کنیم» (دکارت، ۱۳۸۱: ۸۶). به نظر می‌رسد مراد دکارت آن است که اگر بخواهیم در یک قضیه تحلیلی، در حالی که موضوع را ابقا می‌کنیم، محمول را رد کنیم، تناقض بوجود می‌آید. اما کانت پاسخ می‌دهد: «مسلم دانستن وجود مثلث و در عین حال انکار سه زاویه داشتن آن مستلزم تناقض است؛ اما اگر وجود خارجی مثلث و سه زاویه داشتن آن را یک جا انکار کنیم، مرتکب تناقض نمی‌شویم (هیچ، ۱۳۷۶: ۴۸). بنابراین، در جایی که وجود محمول واقع می‌شود و قضیه تحلیلی است، موضوع با محمول، یک‌سره انکار می‌گردد و مستلزم هیچ تناقضی نیست.

باید اذعان داشت که اگر «وجود در واقعیت» را محمول بالضمیمه فرض کنیم، موضوع را می‌توان با همه محمول‌هایش - حتی وجود - رد کرد و تناقضی پیش نخواهد آمد. اما اگر وجود را محمول من صمیمه در نظر بگیریم که از تحلیل موضوع به دست آمده است، و بنا به فرض در تعریف و مفهوم خدا نهفته است، در این صورت، بقاء موضوع همراه با انکار محمول به تناقض می‌انجامد و نتیجه‌ای که

آنسلم از طریق برهان خلف به دنبال آن بود، حاصل خواهد شد. اگر چه استدلال مبتلی به مغالطه «پنداشت پرسش» گشته و اشکال رو برآن وارد است. باید میان هلیات بسیطه و مرکب تفاوت قائل شد. در هلیات بسیطه که وجود محمول بالضمیمه نیست، کمالی را بر کمالات موضوع نمی‌افزاید و از این رو، «وجود در واقعیت» یک ویژگی سازنده کمال نخواهد بود. اگر وجود محمول بالضمیمه باشد یک محمول واقعی است و کمالی را به موضوع خویش می‌افزاید؛ مانند سفیدی برای جسم. اما واقعیت آن است که فیلسوفان در براهین اثبات وجود خدا درصدد اثبات گزاره «خدا وجود دارد» به عنوان یک قضیه صادق و مطابق با واقع هستند و برای آن‌ها فرقی نمی‌کند که وجود را یک محمول واقعی و یا صرفاً یک محمول منطقی بدانند (سلیمانی امیری، ۱۳۸۰: ۲۰۹-۲۱۰).

ویلیام رو می‌گوید که «وجود در واقعیت» وصفی برتری‌بخش نیست. این مسأله‌ای است که کانت پیش از او به آن تصریح داشته‌است که وجود محمولی واقعی نیست. یا به بیان دیگر، وجود، مانند صفات دیگر، کمالی از کمالات محسوب نمی‌شود. «وجود در واقعیت» نقشی متفاوت از سایر الفاظ وصفی ایفا می‌کند و وصفی نامتعارف است؛ برای مثال اگر بگوئیم که برخی کتابخانه‌ها، نظم و ترتیب خوبی دارند، سخن متعارفی را ذکر کرده‌ایم؛ اما اگر بیان کنیم که برخی کتابخانه‌ها وجود ندارند، این گزاره چندان متعارف نیست. اما آیا نامتعارف بودن یک وصف دلیلی بر بطلان آن است؟ اگر وجود را محمولی واقعی و یا به تعبیری وصفی برتری‌بخش ندانیم، اگرچه برهان وجودی از مغالطه‌مصادره به مطلوب می‌رهد، اما از اساس فرو خواهد ریخت و دیگر توان اثبات خداوند در خارج از ذهن را ندارد.

ارزیابی مغالطه «پنداشت پرسش» در روایت پلانتینگا

تقریرهای موجهاتی برهان وجودی در آراء فیلسوفانی چون مالکوم و هارتس هورن، بر این امر مبتنی است که جهان ممکن‌هست که در آن موجودی دارای عظمت حداکثری است و بنابراین آن موجود در هر جهانی وجود دارد. پلانتینگا معتقد است ضعف این قبیل استدلال‌ها آن است که مستلزم این نیست که در هر جهانی، این موجود برتر و کامل‌تر از دیگر موجودات آن جهان‌ها باشد. از این رو، وی مفهوم «کمال حداکثر» را در استدلال وارد می‌کند و آن را با حد‌اعلای عظمت، مرتبط می‌سازد؛ زیرا داشتن ویژگی عظمت حداکثری مستلزم ویژگی داشتن کمال حداکثری در هر جهان ممکن است. ویلیام رو با وجود آنکه استدلال پلانتینگا را بهترین خوانش از برهان وجودی می‌داند، اما انتقاد می‌کند که ضعف استدلال‌های پیشین، با راه‌حل پلانتینگا هم‌چنان پابرجاست و با وارد کردن مفهوم حد‌اعلای کمال نیز تقویت نمی‌شود. او تصور ویژگی «بیش‌ترین کمال» در جهان w را معادل آن می‌داند که در صورت واقع شدن در جهان w ، موجود توانای مطلق، دانای مطلق و دارای کمال اخلاقی در همه جهان‌ها و هم‌چنین جهان واقع موجود است. اما از نظر رو، متعین شدن چنین موجودی، در هر جهان ممکن، به وضعیت وجودی موجودات جهان‌های دیگر هم وابسته است (Rowe, 1994: 366).

برخی پژوهشگران، سعی کرده‌اند با ابتدای برهان موجهاتی پلانتینگا و گودل، بر روش اصل موضوعی، از صدق این برهان در جهت اثبات وجود خداوند دفاع نمایند (کشفی و نام‌آور، ۱۳۸۸: ۲۳-۵۰؛ معارفی و فیض‌بخش، ۱۳۹۵: ۱۸۳-۲۰۳). روش اصل موضوعی استدلال‌های موجهاتی را صوری می‌سازد و از طریق منطق نمادین، به آن‌ها قوت می‌بخشد. با توجه به این اصل، روایت پلانتینگا، سیر منطقی و ساختار صوری دقیق و خالی از ابهامی را به نمایش می‌گذارد (کشفی و نام‌آور، ۱۳۸۸: ۲۶)؛ زیرا با اصل موضوعی کردن، پیش‌فرض‌های یک برهان، دقیقاً آشکار می‌شود و استدلال به لحاظ منطقی پشتوانه‌های محکمی می‌یابد و دارای ضرورت منطقی می‌گردد. از طرفی، نشان دادن ساختار صوری یک استدلال، عاملی است که امکان ارزیابی و نقد را به خوبی فراهم می‌آورد. من معتقدم با وجود آنکه این استدلال از نظر صورت و شکل بی‌اشکال است، اما از نظر ماده، دچار اشکال معناشناختی و محتوایی است. سوالی که در این‌جا با آن مواجه‌ایم آن است که آیا می‌توان از ضرورت منطقی یک استدلال، به ضرورت وجودی رسید؟ آیا چیزی که منطقیاً صادق است، لاجرم باید در دنیای واقعی هم صادق باشد؟ ضرورت منطقی ناظر به حکم و وصف قضایا است، در حالی که ضرورت وجودی ناظر به واقع و صفت موجودات است. به نظر می‌رسد که پاسخ خود پلانتینگا به این پرسش‌ها منفی است. وی معتقد است که اگرچه هیچ امر نامعقول و تناقضی در پذیرش مقدمات استدلال موجهاتی‌اش وجود ندارد، اما این استدلال، وجود خداوند را اثبات نمی‌کند و تنها مقبولیت عقلانی خداپرستی-و نه صدق آن-را اثبات می‌نماید (پلانتینگا، ۱۳۷۶: ۱۹۳؛ پلانتینگا، 1974a: ۱۱۱-۱۱۲). به راستی چگونه پلانتینگا می‌تواند از یک سو، بر اساس منطق موجهات، قضیه «خدا وجود دارد» را ضروری بداند و از سوی دیگر معتقد شود که حالت عدم برای خدا ممتنع نیست و برای خداوند، عدم امکان دارد، هر چند به فعلیت نرسیده باشد (پلانتینگا، ۱۳۷۶: ۲۲۱-۲۲۲).

در تقریر پلانتینگا اساس استدلال، بر این مقدمه استوار است که «وجود موجود دارای حد اعلای کمال، امکان‌پذیر است»؛ مقدمه‌ای که بسیار بحث‌انگیز است و به نظر من همین مقدمه، دچار مغالطه مصادره به مطلوب است. این اشکال، اساساً به تعریف کمال برای موجود کامل بازمی‌گردد. کمال برای خداوند، یعنی داشتن همه ویژگی‌های کمالی از جمله ضرورت وجود. با دقت در استدلال، مشخص می‌شود که پیش‌فرض امکان وجود خدا، معادل پیش‌فرض وجود او خواهد بود. در این استدلال، کمال به گونه‌ای تعریف شده است، که صفات را برای خداوند ضروری و نه امکانی، در نظر می‌گیرد؛ زیرا پلانتینگا خود بیان می‌کند که بزرگی و عظمت حداکثری زمانی مصادق دارد که موجودی با برتری حداکثری ضرورت داشته باشد. اگر بزرگی حداکثری مصادق آن، ممکن باشد، این امر مستلزم آن است که قضیه «موجودی حد اعلای برتری را دارد»، ضرورت داشته باشد. بنابراین از امکان ضرورت یک گزاره، ضرورت آن گزاره نتیجه می‌شود!

مغالطه «پنداشت پرسش» در روایت موجهاتی پلانتینگا را می‌توان به شکلی دیگر نیز ترسیم نمود: پلانتینگا معتقد است مقصود از وجود یک شی در جهان‌های ممکن گوناگون، نوعی وجود مشروط

است؛ بدین معنا که اگر جهان مفروضی فعلیت یابد، شی مذکور موجود خواهد شد (پلاتینگا، 1974a: ۴۴-۵۱). بنابراین، موجودیت، مسبوق به فعلیت بخشی و فعلیت بخشی مسبوق به فرض جهان‌های ممکن می‌شود. بنابراین، در برهان موجهاتی نیز موجودیت خداوند، تابع و مسبوق به فعلیت او و فعلیت او تابع بهره‌مندی او از حد‌اعلای فضلیت است و لازمه حد‌اعلای فضلیت و موجود متصف به چنین اوصافی، آن است که واجد کمال حداکثری و کامل مطلق باشد. با دقت در استدلال، آشکار می‌شود که کامل بودن خدا، از طریق فعلیت او ادراک می‌شود و فعلیت او از طریق دارا بودن کمال حداکثری درک می‌گردد.

نتیجه‌گیری

برهان آنسلم، استدلالی شگفت‌انگیز بر وجود خداوند است که سادگی و پیچیدگی را درهم آمیخته‌است. آنسلم خدا را کامل‌ترین موجود ممکن تعریف می‌نماید و با فرض آنکه «وجود در واقعیت»، سازنده کمال است، نتیجه می‌گیرد که نه تنها خداوند در خارج وجود دارد، بلکه وجود او در خارج ضرورت دارد. ویلیام رو این استدلال را مغالطه آمیز دانسته و معتقد است که برای علم به کامل‌ترین موجود ممکن، باید از پیش بپذیریم که در میان موجودات در خارج، موجودی وجود دارد که کامل‌ترین است و کامل‌تر از او امتناع وجود دارد. رو معتقد است که بازسازی برهان آنسلم توسط پلاتینگا نیز از این مصادره‌رهایی ندارد؛ زیرا مغالطه پنداشت پرسش، از آنجا ناشی شده‌است که وجود در خارج را وصفی برتری بخش و کمالی از کمالات در نظر گرفته‌است. در ارزیابی دیدگاه رو، دعاوی متفکران معاصر مسلمان، در باب خلط ذهن و عین، خلط حمل اولی و شایع‌صناعی و تفکیک محمول بالضمیمه از محمول من صمیمه و به تبع وجود مغالطه در روایت آنسلمی و حتی بازسازی آن توسط پلاتینگا را پذیرفتیم و بیان شد که می‌توان صفت وجود را برتری بخش ندانست و بدین شکل از مغالطه مصادره به مطلوب‌رهایی جست؛ اما در این صورت، استدلال از بنیاد فرو می‌ریزد و توان اثبات خداوند را نخواهد داشت.

ویلیام رو، خوانش موجهاتی پلاتینگا را برترین و قانع‌کننده‌ترین روایت از برهان وجودی معرفی می‌کند. پلاتینگا در این استدلال مفهوم حد‌اعلای کمال را مطرح نموده و آن را با حد‌اعلای عظمت مرتبط می‌سازد تا خداوندی را با بی‌نهایت حسن در هر جهان ممکن اثبات نماید. رو معتقد است استدلال پلاتینگا نیز با وجود وارد کردن چنین مفاهیمی، دچار مصادره پنداشت پرسش است؛ زیرا در این برهان، خدا یک موجود ممکن است، تنها اگر یک موجود قادر مطلق، دانای مطلق و خیر محض در هر جهان ممکن وجود داشته باشد و برای علم به این‌که خدا یک موجود ممکن است، باید از پیش بدانیم که موجودی با چنین صفاتی، در یک جهان واقعی وجود دارد؛ در غیر این صورت، خدایی نخواهد بود که پلاتینگا معرفی کرده‌است. در ارزیابی استدلال موجهاتی پلاتینگا، به این نتیجه رسیدیم که این استدلال، به ویژه زمانی که با روش اصل موضوعی تبیین شود، ساختار منطقی استواری دارد؛ اما

ضرورت منطقی مستلزم ضرورت وجودی نیست و استدلال در همین روایت موجهاتی نیز مغالطه آمیز است؛ زیرا کمال در برهان به گونه‌ای تعریف شده که صفات کمالی را برای خداوند، از ابتدا ضروری فرض کرده و موجودیت خدا را تابع فعلیت او و فعلیت او را لازمه حد‌اعلای فضیلت و چنین فضیلتی را منوط به واجد بودن حد‌اعلای کمال می‌کند. به نظر می‌رسد پلانتینگا خود، آگاه به ضعف برهان خویش بوده‌است. وی مدعی است که این برهان، نه بر صدق خدا باوری، بلکه بر معقولیت پذیرش خداوند تکیه دارد. پلانتینگا در معرفت‌شناسی اصلاح‌شده خویش، اعتقاد به خداوند را از باورهای پایه‌ای می‌داند که مستغنی از برهان است.

منابع

- ابن الترحه، صائن‌الدین علی بن محمد (۱۳۶۰)، تمهید القواعد، با حواشی آقای محمدرضا قمشه‌ای و میرزا محمود قمی، با مقدمه و تصحیح سیدجلال‌الدین آشتیانی، تهران: انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران.
- اصفهان‌ی غروی، محمدحسین (بی‌تا)، تحفة الحکیم، تحقیق محمدرضا مظفر، بی‌جا: مؤسسه آل‌البت.
- پاپکین، ریچارد و آروم استرول (۱۳۵۶)، کلیات فلسفه، ترجمه سیدجلال‌الدین مجتوبی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- پترسون، مایکل و دیگران (۱۳۷۶)، عقل و اعتقاد دینی، ترجمه احمد نراقی و ابراهیم سلطانی، تهران: قیام.
- تربای، اکبر (۱۳۷۴)، تلخیص المنطق للعلامة المظفر، قم: جامعة الزهراء.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۵)، تبیین براهین اثبات خدا، قم: اسراء.
- حائری یزدی، مهدی (۱۳۴۷)، کاوش‌های عقل نظری، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- خندان، علی‌اصغر (۱۳۸۹)، منطق کاربردی، تهران: سمت.
- دکارت، رنه (۱۳۸۱)، تأملات در فلسفه اولی، ترجمه احمد احمدی، تهران: سمت.
- رامین، فرح؛ محمدزمانی، فریده (۱۳۹۹)، بررسی و نقد براهین وجودی از منظر گراهام آپی، نقد و نظر، ۲۵ (۹۷)، ۹۱-۱۱۶.
- سلیمانی امیری، عسکری (۱۳۸۰)، نقدناپذیری وجود خدا، قم: بوستان کتاب.
- مازندرانی، مولی محمدصالح (۱۳۴۲)، شرح اصول کافی، تعلیق میرزا ابوالحسن شعرانی، تهران: المكتبة الاسلامیه للنشر و التوزیع.
- نراقی، محمد مهدی (۱۴۲۳ق)، جامع الافکار و ناقد الانظار، تصحیح مجید هادی‌زاده، تهران: انتشارات حکمت.
- هالینگ، دیل. ز. ج (۱۳۷۰)، مبانی و تاریخ فلسفه غرب، ترجمه عبدالحسین آذرنگ، تهران: سازمان انتشارات کیهان.
- هیگ، جان (۱۳۷۰)، «برهان وجودی»، در خدا در فلسفه، ترجمه بهاء‌الدین خرمشاهی، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- _____ (۱۳۷۶)، فلسفه دین، ترجمه بهزاد سالکی، تهران: انتشارات بین‌المللی الهدی.
- یوسفیان، حسن (۱۳۹۱)، کلام جدید، تهران: سمت.

References

- Anselm. (1962). *Basic writing*, trans: S. N. Deane, USA: open court Publishing Co.
- Descartes R. (2002). *Meditations on First Philosophy*, trans: Ahmad Ahmadi, Tehran: Samt Publishing. (in Persian)
- Gharavi Esfahani MH. (n.d). The Prize of Man of Wisdom (*Tohfat al-Hakim*), Research by Mohammad Reza Mozaffar, Qom: Alulbayt Institute. (in Arabic)
- Haeri Yazdi M. (1968). *Researches of Theoretical Reason*, Tehran; Tehran University Publishing. (in Persian)
- Halling RJ. (1991). *Western Philosophy: An Introduction*, trans; Abdul Hossein Azarang, Tehran: Kayhan publishing organization. (in Persian)
- Hartshorne Ch. (1967). "What Did Anselm Discover?" in: *The Many-Faced Argument*, John Hick and Arthur C. McGill (eds), New York: Macmillan.
- Hick J. (1991). "Ontological Argument", In; *God in the Philosophy*, trans: Baha al-Din Khoramshahi, Tehran: Institute of Cultural Studies and Research. (in Persian)
- _____ (1997). *Philosophy of Religion*, Trans: Behzad Saleki, Tehran: al-Hoda International Publication. (in Persian)
- Ibn-Tarekeh SA. (1981). Compiling the Rules (*Tamhīd al-Qawā'id*), the margin of Mohammad Reza Ghomshei & Mirza Mahmood Ghomi, with the correction and introduction of Seyyed Jalal al-Din Ashtiani, Tehran: Hekmat and philosophy institute publishing. (in Arabic)
- Jafari MT. (1983) *Interpretation and Criticism of Rumi's Masnavi*, Qom; Islamic Publishing. (in Persian)
- Javadi Amoli A. (1996). *Proofs of Divine Existence*, Qom: Esra Publishing. (in Persian)
- Kashfi A, & Namavar F. (2009). Axiomatic Method and Plantinga's Version of Ontological Argument, *Journal of Religious Thought of Shiraz University*, 33, 23-50. (in Persian), <https://doi.org/10.22099/JRT.2013.1235>
- Khandan A. (2010). *Applied Logic*, Samt Publishing. (in Persian)
- Maarefi M, & Feyzbakhsh M. (2016). A New Recast of Gödel's Ontological Argument in Hájek's Language, *Philosophy of Religion Research*, 27, 183-203. (in Persian), <https://doi.org/10.30497/PRR.2016.1851>
- Naraghi M. (2002). *Jame al-Afkar Va Naqed al-Anzar*, with the correction of Majid Hadizade, Tehran: Hekmat Publishing. (in Arabic)
- Oppy G. (1995). *Ontological Arguments and Belief in God*, New York: Cambridge University Press
- Peterson MI. et.al. (1997). *Reason and Religious Belief: An Introduction to the Philosophy of Religion*, trans: Ahmad Naraghi and Ebrahim Soltani, Tehran: Ghiam Publishing. (in Persian)
- Plantinga A. (1968). *The Ontological Argument, From St. Anselm to contemporary Philosophers*, London: Macmillan.

- _____ (1974a). *God, freedom and evil*, New York: Harper and Row Publisher, Inc.
- _____ (1974b). *The nature of necessity*, Oxford: Oxford University Press.
- _____ (1997). *God, Freedom, and Evil*, trans: Mohammad Saeedi Mehr, Qom: Taha Publishing. (in Persian)
- Popkin RH, & Stroll A. (1977). *Philosophy Made Simple*, trans: Seyyed Jalal al-Din Mojtavavi, Tehran; Tehran University Publishing. (in Persian)
- Rowe WL. (2007). *Philosophy of Religion: An Introduction*, Canada: Wadsworth, Cengage learning.
- _____ (2009), Alvin Plantinga on the Ontological Argument, *International Journal for Philosophy of Religion*, 65(2), 87-92.
- _____ (2010). Friendly Atheism Revisited, *International Journal for Philosophy of Religion*, 168, 7-13.
- Soleimani AA. (2001). *Criticism of the irrefutability of God's existence*, Qom: Bustan Ketab Publishing. (in Persian)
- Torabi A. (1968). *Talkhis al-Mantegh (Summary of Logic)*, Qom: Jame al-Zahra Publishing. (in Arabic)
- Vaezi A. (2003). The Analysis of St. Anselm's Ontological Argument, *Human Sciences*, 39-4, 129-160. (in Persian)
- Yusofian H. (2012). *New Theology*, Tehran: Samt publishing. (in Persian)